

УДК 321

О. С. Токовенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕВОЛЮЦІЙНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ТЕОРЕТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: СТАНОВЛЕННЯ ВИХІДНИХ ПРИНЦИПІВ

Розглянуто можливі напрями теоретичної рефлексії політичної реальності на основі базових принципів еволюційної епістемології: об'єктивності, інформаційної адаптації та взаємного збагачення енергії та інформації.

Ключові слова: еволюція, інформація, адаптація, політична епістемологія.

Рассматриваются возможные направления теоретической рефлексии политической реальности на основе базовых принципов эволюционной эпистемологии: объективности, информационной адаптации и взаимного обогащения энергии и информации.

Ключевые слова: эволюция, информация, адаптация, политическая эпистемология.

Possible directions of theoretical reflections of political reality on the grounds of basic principles of evolutionary epistemology: objectivity, informational adaptation and mutual supply of energy and information are considered.

Keywords: evolution, information, adaptation, political epistemology.

Питання щодо доцільності та необхідності теоретичної рефлексії політичної реальності було й залишається одним із найбільш суперечливих у сучасній політичній науці. Аргументи противників теоретичної рефлексії політичної реальності полягають у наступному.

По-перше, бажання пояснити реальний політичний процес, який дійсно складається із політичних фактів, що підлягають емпіричній фіксації, за допомогою з'ясування певних детермінаційних зв'язків, а на їх основі – штучно створеної політичної теорії, є лише зайвим та непотрібним кроком, який віддаляє політолога, політтехнолога від практичної діяльності.

По-друге, політична теорія нівелює сутність політології як дисципліни внаслідок того, що багатство та різноманітність людської культури, в тому числі політичної культури, політичного досвіду, несумісні із процедурами теоретичної систематизації та конструювання моделей.

По-третє, політична теорія заперечує не тільки унікальність та самодостатність конкретного політичного явища, але й роль та значимість

особистості у політиці; наукова теорія за визначенням містить у собі детермінаційний елемент, що суперечить принципу свободи у політичній діяльності.

По-четверте, намагання побудувати політичну теорію з необхідністю призводить до залежності політології від інших суспільних дисциплін внаслідок необхідності запозичення у процесі побудови політичної теорії певних конструктів та моделей у споріднених, але не тотожних наукових дисциплін, таких як соціологія, соціальна антропологія, психологія тощо [2, с. 10–11].

Втім, незважаючи на деякі раціональні мотиви у подібній аргументації, сучасний політолог не повинен ігнорувати ту обставину, що необхідність процедур теоретичної рефлексії політичної реальності є складовою її розуміння, про що переконливо довів М. Вебер, який наголошував на тому, що завданням подібних процедур є не всебічне відображення або пояснення політичної реальності у повному обсязі. Навпаки, політична теорія повинна продукувати певні мисленеві конструкції, типоутворення, які мають за мету пояснити досліджуваний об'єкт, тобто політику у середовищі мови, але не повинні визначати сам об'єкт, його внутрішню структуру. Крім того, політична теорія, за М. Вебером, повинна слугувати завданню об'єктивації знання про політику, що можливо лише за умови співвідношення певного судження про політичну реальність з цінностями, які мають значущість для всіх суб'єктів конкретної історичної епохи. У свою чергу, цінність за такого підходу є властивим конкретній епосі спрямуванням інтересу, тобто за визначенням має варіативний характер.

Звідси стає зрозумілим, що методологічним інструментом пізнання політичної реальності повинен стати ідеальний тип якості теоретичної схеми для вираження інтересу епохи. Цей «ідеальний тип», або мислене конструювання ідеального типу, з одного боку, потребує свідомого абстрагування від усієї повноти реальності, виокремлення лише деяких її аспектів, а з іншого – внаслідок мінливості цінностей, з якими корелюється судження про політичну реальність, потребує нестатичного підходу до її інтерпретації [1, с. 352–353].

Саме тому серед засобів теоретичної рефлексії політичної реальності, або створення ідеального типу якості теоретичної схеми для вираження політичних інтересів, на особливу увагу заслуговує еволюційна епістемологія, як один із новітніх напрямів сучасної когнітології, що починаючи з 70-х рр. XX ст. отримала розвиток як в англо-американській аналітичній (Д. Кемпбелл, К. Поппер, У. Бартлі, Д. Радніцкі, Г. Плоткін, Д. Халл та інші), так і в австро-німецькій епістемологічній (К. Лоренц, Р. Ридль, Р. Каспар, Г. Воллмер, Ф. Вукетич, В. Калебаут та інші) традиції.

Еволюційну епістемологію слід розглядати як мультипарадигмальну дослідницьку програму, орієнтовану на аналіз закономірностей формування та розвитку раціоморфічного апарату пізнавальної діяльності людини та генезису знання про реальність.

Відправною точкою у побудові політико-епістемологічної моделі знання у контексті еволюційних ідей є ідея Джуліана Гекслі про те, що «феноменальна

реальність є єдиним процесом, який, власне кажучи, може бути названим еволюцією» [3, с. 61]. Цей загальний процес еволюції, за Г. Спенсером, об'єднує неорганічну (космологічну), органічну (біологічну) та соціальну (культурну) еволюції. Фрагментом культурної еволюції є еволюція специфічної соціокультурної сфери – політосфери.

Всебічний аналіз евристичних можливостей еволюційної епістемології у сфері пізнання політичної реальності є завданням окремого дослідження, тому метою даної статті є визначення можливих напрямків теоретичної рефлексії політичної реальності на основі базових принципів еволюційної епістемології: об'єктивності, інформаційної адаптації, взаємного збагачення енергії та інформації, сформульованих видатним епістемологом К. Лоренцем.

Принцип об'єктивності у когнітивній діяльності, за К. Лоренцем, вимагає, з одного боку, допущення реальності існування об'єкта дослідження, а з іншого – потребує розуміння особливостей когнітивного апарату пізнавальної діяльності людини. Специфіка тлумачення К. Лоренцем когнітивного апарату пізнавальної діяльності полягає у тому, що у процесі сприйняття зовнішніх реалій когнітивний суб'єкт одночасно досліджує сферу свого досвіду, наслідком чого стає висновок про мінливість власних ментальних законів. Більш того, поглиблене дослідження процесів, що притаманні діяльності когнітивного суб'єкта, дозволяє ближче підійти до розуміння сутності речі-у-собі. Кожного разу, коли дослідник знаходить у власному досвіді суб'єктивні складові, а потім «виключає їх з образу екстрасуб'єктивної реальності, він робить крок назустріч тому, що існує незалежно від пізнання» [4, с. 3].

К. Лоренц відмовляється від такого загальновизнаного у методології науки засобу досягнення об'єктивності, як «воля до об'єктивності». Він переконаний, що для досягнення об'єктивності насамперед потрібний науковий аналіз процесів, притаманних діяльності когнітивного суб'єкта. Звідси стають зрозумілими вихідні припущення його епістемологічної концепції. По-перше, процес пізнання та об'єкт дослідження необхідно вивчати тільки одночасно. По-друге, когнітивний суб'єкт та об'єкт дослідження містять у собі спільні риси реальності. «Все, що відображається у нашому суб'єктивному досвіді, – стверджує К. Лоренц, – тісно переплетено, обґрунтовано та ідентично філогенетичним процесам, які можуть бути об'єктивно проаналізовані» [4, с. 4]. Завдання епістемології полягає у тому, щоб, з одного боку, сформулювати теорію людського знання, яка базується на філогенетичній інформації, а з іншого – сформувати такий образ дослідника, що відповідає подібній теорії знання. Людина при цьому розглядається як феномен, який зобов'язаний виникненню своїх функцій, у тому числі такої високоорганізованої функції як пізнання – еволюції, тобто процесу, у ході якого вона намагається прийти у відповідність до реальності або адаптуватися до неї. Цей процес є процесом засвоєння знання, тому що будь-яка адаптація до умов реальності зумовлена засвоєнням певного об'єму інформації про цю реальність.

Використовуючи вищенаведену аргументацію, можна зробити вихідне припущення, що процес теоретичної рефлексії політичної реальності в контексті епістемологічного ракурсу її розгляду, потребує комплексного

аналізу політичної реальності та особливостей когнітивної діяльності суб'єкта пізнання. У процесі сприйняття зовнішніх політичних реалій когнітивний суб'єкт одночасно досліджує сферу свого політичного досвіду. При цьому людина, як когнітивний суб'єкт у процесі засвоєння інформації про політичну реальність, адаптується до неї. У цьому розумінні можна сказати, що людина у світі політичного є наслідком певної політичної еволюції, під час якої вона накопичує інформацію про політичну реальність, що допомагає їй адаптуватися до нових політичних реалій.

Проводячи аналогію з епіграфом (фразою Гете), який обрав К. Лоренц до своєї головної книги, присвяченої еволюційно-епістемологічній проблематиці «По іншу сторону дзеркала: пошуки природної історії людського знання», а саме: «якщо б око не було подібне Сонцю, воно б ніколи не змогло його побачити», можна сказати, що людина ніколи б не змогла зрозуміти політичну реальність, якщо б не була подібна до цієї реальності. Така ізоморфія політичної реальності та людини у світі політики є наслідком процесу адаптації. У свою чергу, адаптація є процесом, у ході якого когнітивний суб'єкт приводить себе у відповідність до певних умов політичної реальності, наслідком чого є те, що ці умови немов би «відображуються», «відбиваються» в суб'єкті у вигляді інформації. По суті, як справедливо зазначає К. Лоренц, слово «інформація» означає «давати форму» [4, с. 22].

Зазначимо, що незважаючи на те, що К. Лоренц безпосередньо не займався проблематикою теоретичної рефлексії політичної реальності, можливість екстраполяції його епістемологічних поглядів на більш широкий предметний контекст є логічним висновком з його поглядів. Сам К. Лоренц неодноразово підкреслював, що запропонована теоретична схема: еволюція – адаптація – інформація (знання) може бути застосована до будь-якого різновиду когнітивної діяльності людини.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка К. Лоренца про те, що когнітивний механізм, що формується у процесі адаптації, стосується не всієї реальності, а тільки тієї її частини, яка слугує практичним потребам суб'єкта. Політична практика займає суттєве місце в діяльності індивіда, тому застосування адаптивно-інформаційної моделі до процесів пізнання політичної реальності «вбудовується» в архітектоніку його концепції.

Можливість теоретичної рефлексії реальності, згідно з К. Лоренцом, зумовлена тією обставиною, що «сутність того, що ми називаємо розумом полягає у синтезі знання, волі та здібностей, що продукуються людською здатністю акумулювати знання й передавати його наступним поколінням» [4, с. 5]. Результатом цього синтезу стало виникнення унікальної життєвої системи, пов'язаної з феноменом людини, яка розвивається від простого до складного, від систем з низькою організацією до високоорганізованої системи. Причину цього він вбачає у тому, що подібна система має унікальну можливість підтримувати своє існування шляхом засвоєння енергії, яка, мовою фізиків, «розвіяна в універсумі». При цьому чим більше система засвоює енергії, тим більше вона здатна до її засвоєння, що К. Лоренц визначає як цикл «позитивного збагачення» енергією.

Більш того, здобуття та накопичення інформації є такою ж визначальною рисою життєвої системи, як й накопичення та засвоєння енергії. Звідси виникає явище, за термінологією К. Лоренца, «подвійного взаємного збагачення енергії та інформації», що є притаманним для діяльності усіх типів життєвих систем. Ефективність цих двох циклів взаємного збагачення зумовлена їх численними взаємозв'язками та є передумовою того, що життєва система має можливість протистояти тиску зовнішнього середовища, а також того, що вона несе у собі тенденцію до розширення сфери свого існування.

Звернемо увагу на те, що термін «життєва система» у К. Лоренца має максимально широкий зміст. Наприклад, він зазначає, що процес інвестування крупними промисловими компаніями значної частини своїх прибутків на науковий пошук з метою стимулювання нових відкриттів у галузі технологій і, відповідно, після впровадження їх результатів у виробництві – отримання нових прибутків, є специфічним прикладом циклу «позитивного збагачення» у діяльності життєвої системи.

Цей принцип притаманний діяльності будь-якої життєвої системи: органічної, соціальної, економічної. «Життя є одночасно процесом накопичення інформації, тобто когнітивним процесом, та економічно доцільним феноменом» [4, с. 28]. Розширення знання про зовнішнє середовище продукує економічно сприятливі чинники у діяльності життєвих систем, які, у свою чергу, здійснюють селективний тиск, наслідком якого стає розвиток механізму засвоєння та накопичення інформації, необхідної для подальшого розвитку системи.

Виходячи із універсального змісту принципу «позитивного збагачення», ми можемо зробити припущення, що політичне життя є одночасно процесом накопичення інформації про політичну реальність та економічно доцільним феноменом. Ця економічна доцільність полягає у тому, що чим більше політична система інвестує позитивні наслідки діяльності у вигляді політичних рішень та дій у розвиток демократичної інфраструктури, тим більший прибуток вона отримає у вигляді підтримки своєї діяльності з боку громадянського суспільства. Подібні економічно сприятливі чинники у діяльності політичної системи здійснюють селективний тиск на її інституції, наслідком якого стає виникнення більш сприятливих механізмів засвоєння інформації, що сприяє формуванню процедур відкритості та прозорості у функціонуванні політичної системи.

На нашу думку, на часі введення у науковий інструментарій політичної науки поняття «еволюція політичної реальності». При цьому вкрай важливими виглядають ідеї К. Лоренца про вплив циклу «позитивного збагачення» на швидкість та спрямованість еволюції. Він стверджує, що «було б вірним і в той же час у певному розумінні помилковим твердження про те, що життєві системи знаходяться під впливом лише випадкових новацій, що еволюція відбувається лише шляхом відторгнення варіантів, які виявили свою нежиттєздатність» [4, с. 27].

Навпаки, у ході своєї еволюції життєві системи цілеспрямовано намагаються опанувати будь-які сприятливі умови, що зустрічаються на їх шляху, та завдяки цьому сприяють розширенню сфери дії подібних умов. Якщо

б еволюція відбувалася лише шляхом сліпого відторгнення варіантів, то навряд чи вистачило часу для того, щоб еволюція здійснила шлях від елементарних форм життя до свідомості та культури. Саме завдяки механізму «позитивного збагачення» здійснюється суттєве прискорення еволюції у будь-якій сфері, будь-то органічна, соціальна, економічна. Подібне твердження має бути застосованим також й до еволюції політичної реальності.

Щодо спрямованості еволюційних процесів, то К. Лоренц констатує їх парадоксальність насамперед у тому, що їх розвиток відбувається всупереч законам імовірності. Навпаки, для еволюції, знов-таки у широкому розумінні, притаманна певна спрямованість, яку він тлумачить як націленість життєвих систем на збагачення енергією та інформацією, що у випадку як органічної, так і соціокультурної (політичної) еволюції «засвоюється або шляхом природного відбору, або навчання і процесу дослідження, та зберігається або у генах, або в індивідуальній пам'яті та традиціях культури» [4, с. 28].

Підсумовуючи вищенаведене, слід зробити висновок, що розгляд можливих напрямів теоретичної рефлексії політичної реальності на основі базових принципів еволюційної епістемології: об'єктивності, інформаційної адаптації та взаємного збагачення енергії та інформації, відкриває нові обрії політологічного аналізу, насамперед у напрямку дослідження закономірностей еволюції політичної реальності.

Бібліографічні посилання

1. **Кирилюк Ф. М.** Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби / Ф. М. Кирилюк. – К., 2008.
2. **Митрошенков О. В.** Политическое знание и теория / О. В. Митрошенков // Вест. Моск. ун-та. Сер. 12: Политические науки. – 2002. – № 4. – С. 6–24.
3. **Huxley J.** Evolution, cultural and biological / J. Huxley // New bottles for new wine: essays. – London: Chatto and Windus, 1976. – P. 61–92.
4. **Lorenz K.** Behind the mirror: a search for a natural history of human knowledge. – L.: Methuen and company Ltd., 1977.

Надійшла до редколегії 14.12.09

УДК 329

О. Л. Тупиця

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО СТАТУСУ ПРОФСПІЛОК: ПОЛІТИКО-КОМУНІКАЦІЙНІ ЗАСОБИ

© Тупиця О. Л., 2010

Вип. 20. 2010

127